

Etimologies populars. Uns quants exemples selvatans¹

FÈLIX BRUGUERA LIGERO

Quaderns de la Selva, 16

•

Any 2004

p. 151 a 165

• CENTRE D'ESTUDIS SELVATANS •

1. El present text procedeix de la xerrada que vaig fer a Osor el 29 de maig de 2004 amb motiu de la IX *Ruta d'en Serrallonga* organitzada pel Centre Excursionista Fàrners. Per aquesta raó hi predomina un caràcter divulgatiu, sense oblidar mai la ciència, i un registre a voltes col·loquial.

El concepte d'etimologia popular

La meua intenció és de tractar de la relació que existeix o pot existir entre els noms de lloc i l'imaginari popular, és a dir, entre la toponímia i la cultura tradicional, dos aspectes que de sempre han estat molt en la ment del caminant. Així doncs, podeu veure com eminents i reconeguts excursionistes com Víctor Balaguer, Jacint Verdaguer, Artur Osona o Agustí Cardós recullen en les seves obres un nombre important de noms de lloc –no en va es tracta d'un element fonamental per realitzar una bona guia excursionista– i, alhora, solen recollir llegendes, rondalles o tradicions que prenen de la veu del poble, algunes de les quals relacionades, precisament, amb els noms de lloc.

Són, doncs, aquests noms de lloc relacionats amb històries populars els que ens interessaran. Ens centrarem en un espai geogràfic proper, bàsicament en el poble d'Osor i la seva rodalia, amb alguna incursió a pobles veïns o propers com ara Arbúcies, Sant Hilari Sacalm, Anglès o Susqueda. Malgrat això, podríem fer un exercici semblant en relació amb la majoria de pobles de les nostres comarques i de ben segur que n'obtindríem uns riquíssims resultats i, encara més, a voltes una mateixa història la trobaríem en més d'un indret amb mínimes variacions.

És evident que un dels desigs de l'home és conèixer el seu entorn i, dins d'aquest coneixement, s'hi inclou la comprensió i l'origen d'una realitat que li és tan immediata com els noms de lloc. I aquesta realitat no sempre es pot veure satisfeta, ja que sovint els topònims, terme que s'usa per referir-se als noms de lloc, no són clars, són opacs, sense sentit actual. Aleshores, per aquesta raó, apareix el que s'anomena l'"etimologia popular", és a dir, cercar una història que expliqui aquell nom a partir de paraules conegudes semblants o bé substituir el nom opac original per un altre que sigui reconegut, és a dir, una pseudoetimologia. Per exemple, a Osor hi trobem un carrer anomenat *Arbreda*, derivat d'"arbre"; doncs bé, en realitat s'hauria d'anomenar *Albereda* o *Aubreda* i s'hauria de relacionar amb un antic mas que hi havia hagut per aquella zona, amb el nom provinent d'un antropònim, concretament del llinatge dels seus propietaris i que, a més, continua donant nom a una font i a un sot o torrent; tanmateix, la desaparició de la casa i del llinatge va provocar el desconeixement del mot i es va anar canviant per un altre que resultés comprensible; com que no sabien què volia dir *Aubreda* li varen dir *Arbreda*, que ha esdevingut el nom oficial del carrer. Així mateix, hi trobem una partida de terra que s'anomena col·loquialment *can Siguilla*, forma que fa pensar en un nom de casa i que, a més, hem vist escrita; doncs bé, en realitat el nom d'aquell espai, segons la documentació escrita, hauria de ser *camp Sailla*, és a dir, una contracció de l'article salat fossilitzat *sa* del llatí *ipse*, i el nom *illa* que es referiria a un lloc fèrtil prop d'un curs d'aigua, en aquest cas de la riera de la Noguerola, el fet que el nom *illa* resultés estrany terra endins i que l'article salat anés caient en desús devia provocar la transformació. Com podem observar, doncs, molt sovint "*La etimología popular no se queda en una falsa explicación, sino que, yendo más allá llega frecuentemente a transformar el nombre*".²

2. Veg. Javier TERRADO PABLO, *Metodología de la explicación en toponimia*, p. 114.

Aquest fenomen, com assenyala Ramon Amigó i Anglès, és molt abundant arreu del domini lingüístic ja que "Mentre el nom és una incògnita, hi ha una mena d'inquietud, com una incomoditat", és a dir, que una comunitat no se sent bé davant d'un nom de lloc fosc, desconegut i, davant d'aquesta circumstància apareix l'etimologia popular, "el poble senzill, il·letrat, es fa les seves etimologies i fins i tot adapta algunes pronunciacions perquè la paraula concordi amb allò que ells suposen que vol dir."³ És a dir, com indica Xavier Terrado, "*El hablante se halla habituado a asociar forma fónica y significado. El hábito es tan fuerte que llega a aplicar el principio de solidaridad entre significante y significado también a los topónimos. Y aquí tienen su origen muchas transformaciones de los nombres de lugar. Se violenta a los topónimos exigiéndoles que "quieran decir" algo*".⁴

També resulta molt interessant d'estudiar aquells noms de lloc que es relacionen amb dimonis, sants, fades, goges... ja que aquests topònims habitualment s'originen en la forma d'algun indret, d'alguna roca, etc., i darrere seu també hi podem localitzar la participació de la cultura popular ja que ben segur hi ha o bé hi havia hagut una història, una mena de tradició toponímica, que explicava l'origen d'aquell nom.

Històries generades per la semblança del topònim opac amb un altre nom perfectament conegut

És freqüent que un nom de lloc actualment no signifiqui res per al parlant; tanmateix, també és habitual que, malgrat això, guardi una certa semblança amb alguna altra paraula. És aleshores quan la col·lectivitat desvetlla la seva imaginació i crea una tradició relacionada amb aquest segon mot que, per semblança o proximitat, explicaria el sentit del topònim.

Una de les històries més coneguda d'aquestes característiques és la que explica el nom de diversos indrets relativament propers com són Osor, el coll de Nafre, Susqueda, Querós i Sant Sadurní d'Osormort, entre les comarques de la Selva i Osona, un relat que apareix per la similitud de forma entre el primer i el darrer topònims. Es tracta d'una història de caràcter zoològic, relacionada amb un gran ós, síl·laba inicial d'Osor, i diu el següent:

"En un indret de les Guàrdies, es diu que a mitjan segle XI, per aquests bells indrets va aparèixer-hi un terrible ós, famolenc, que va causar grans estralls en els ramats i fins i tot la mort d'alguna persona. Aleshores, un grup nombrós de cavallers va decidir donar fi a aquella fera i es van concentrar en un indret entre Sant Hilari Sacalm i Anglès, que des d'aleshores seria conegut com a Osor (terra d'òssos).

3. Veg. RAMON AMIGÓ i ANGLÈS, *Introducció a la recerca en toponímia i antroponímia*, p. 98. Tanmateix, Xavier Terrado afirma que "[l]a etimologia popular es frecuentemente obra de letrados", és a dir, que no és tan fruit de la imaginació espontània de gent del poble sinó de la imaginació de persones cultes.

4. Veg. TERRADO, *Metodología...*, p. 110, 111.

Començaren la cacera i molt aviat el nafraren, el feriren del coll en un indret que des de llavors d'anomenà el coll de Nafre. Tanmateix, fugí cap a una vall propera on el varen perdre i algú exclamà: Aquí se us queda!, cosa per la qual el lloc s'anomenà Susqueda. Tanmateix, seguint des d'allà la conca superior del Ter se'ls seguia escapolint i una veu exclamà: Car ós! Espai conegut des d'aleshores com a Querós.

Quan els cavallers havien decidit de donar per acabada la cacera infructuosa de l'animal, vet ací que els gossos van començar a bordar follament. Els cavallers van girar la mirada cap allà i quina no fou la seva sorpresa quan van poder observar el colossal ós. Tots a la una van començar a disparar les seves sagetes i l'animal va caure enmig d'una mar de sang. —L'ós és mort!, va exclamar algú. Des de llavors i fins a l'actualitat, aquell indret fou conegut com a Sant Sadurní d'Osormort.”

Evidentment, aquesta és una història absolutament fictícia i, en realitat, Osor i Sant Sadurní d'Osormort es refereixen possiblement als *finis ausorum*, és a dir, a la fi de la terra dels ausetans, més endavant del comtat d'Osona i encara actualment del comtat de Vic⁵ tractant-se, doncs, d'un nom d'origen preromà; coll de Nafre és un topònim que prové del nom de persona germànic *Nanfrid* o *Ninfrid*, documentat ja al segle X. Querós, en realitat, es tracta d'un derivat del mot arcaic *Quer*, que en toponímia designa més aviat una roca gran o un penyal i que prové del preromànic *Cariu*. Susqueda, de la seva banda, encara avui és un topònim opac, sense sentit; sabem que prové d'un *Suscado* documentat al segle X, però es tracta d'un mot d'origen incert, ja que de les diverses hipòtesis que se n'ha fet no n'hi ha cap de conclouent.⁶

No massa lluny del coll de Nafre, hi localitzem la muntanya del Coll, on hi ha un bellíssim santuari romànic amb el mateix nom. El nom del lloc, segons la tradició, ve de la fundació del santuari i antic monestir a mans de don Benet de Cabrera. Diu:

“Habentse apoderat los Moros de Espanya, per los anys 712, volgué Deu Nostre Senyor que aquesta Nació sacudís de una vegada y fos libre de la tirania de aquells enemichs de nostra Religió sacrosanta; a est fi valentse de D. Pelayo, encengué en los cors dels Espanyols lo esperit de la independencia y llibertat, e infundí un valor lo mes extraordinari pera prendre promptament las armas, declarar oberta guerra, y perseguir incessantment als seguidors de Mahoma. La Nació alashoras se alsá de son abatiment, y un sens número de personas, al mateix temps que valerosas, de gran pericia en l'art militar, se posaren al frente dels bravos Espanyols, conduintlos sempre per lo camí de la gloria.

Un de aquestos esforços Capítans que se feu celebre principalment en Catalunya, fou D. Benet de Cabrera, fundador de dit Santuari. La causa qui motivá la sua erecció á principis del sigle X fou la següent:

5. Tal com recullen Jordi BOLÓS i Víctor HURTADO (*Atlas del comtat d'Osona* 798-993, p. 32) i Joan COROMINES (*Onomasticon Cataloniae*, VI, p. 95, 96). Tanmateix en algunes publicacions ha aparegut la possibilitat que es tractés d'un zootopònim, per exemple Enric Moreu-Rey, tot i que no ho afirma, ho anota com una probabilitat en *Els nostres noms de lloc* referint-se a Osormort. Així mateix, en l'obra que porta per títol *Terres i gent*, publicada pel *Diari de Girona*, al capítol titulat “Els noms de lloc”, a la pàg. 384 es recull el nom de lloc Osor com a provinent de la fauna, de l'ós.
6. Podeu consultar J. COROMINES, *Onomasticon Cataloniae*, VII, p. 192-193, i J. DALMAU i CASANOVAS, *Els noms de lloc a Girona*, p. 52.

Santuari del Coll, entre Osor i Susqueda

La roca dels enamorats al camí de les Esposes. Sant Hilari Sacalm.

Se trobava D. Benet en la Vall de Osor perseguint a una partida de Moros, quant aquestos en vergonyosa retirada, lograren apoderarse de una Torre, tancar-se en ella y posarse en estat de defensa. Enardits los Espanyols á la veu de D. Benet, atacan als Moros refugiats en la Torre, y la victòria pareixia segura, quant una desgracia, la mes deplorable unplí los cors de la major tristesa: D. Benet acababa de ser ferit en lo coll, cayent en terra sens esperansas de vida.

¿Y morirà D. Benet? ¿Podran los Moros gloriarse de haberlo vensut? No, perquè aquella bona Mare, la Reina dels Angels, que ja may deixa sens recompensa á aquells que de cor la aman, no volgué que son fill sirvent fos víctima de las armas enemigas: per això al oir que D. Benet que la reclamaba dient: Mare de Deu del Coll ajudeume, prompte se aparegué ést piados senyor y lo consolá de esta manera: “Benet, no témias, aqui estich jo per auxiliarte. Tu has peleat y peleas per l'honor de mon estimat Fill y també per lo meu; tu jamay has fet obra ni emprés batalla alguna sens implorar nostre favor; tu sempre me has estat fiel, y no has desmentit lo amor quem professas; tu finalment acabas de implorar lo meu ausili: en premi, pues, de tanta constancia, te participo com desde est moment quedarás curat de la tua ferida mortal y en estat de continuar las tuas operacions de guerra. Demá farás entrar a tota la tua gent en batalla, y per la mia intercessió alcansarás contra los Moros completa victoria. Finalment, es la mia voluntat que en aquest lloch fassas una Capella á honra mia en la que consediré un sens número de gracias á quants justament me las demanin”. Dit això desaparegué.

Lo succés comprová la veritat de la aparició. D. Benet quedá desde luego enterament curat, y l'endemá, batallant contra los Moros, alcansá completa victoria; puix la major part moriren, y los restants, en total dispersió, buscaren en los Pirineus salvar la sua vida.

Obtinguda esta y moltes altrás victorias, se presenta D. Benet al Monastir d'Amer, pera participar al Sr. Abat tot quant li había succehit, y los grans desitjs que tenía de cumplir lo que li había ordenat María Santíssima, sa Protectora. Enterat lo Sr. Abat del assumpto, y conwençut de la real y verdadera aparició, sumament commogut contestá á D. Benet en aquests termes: “Senyor, estaré contentíssim que fassan construhir la Capella en honor de la Verge María baix lo títol del Coll, y en proba de que aixó me es sumament agradable y que aprobo vostra lleial resolució, vos prometo que, luego de conclós dit Santuari, enviaré a ell alguns Monjos per a que habiten en aquest lloch sant, y continuament alaben á Deu y á Aquella que sempre se vos ha mostrat tan propicia”.

Content en gran manera D. Benet, no sols de la eprobació del Sr Abat, sinó també de la promesa que li havia fet, tractá desde luego de edificar lo Santuari. Se associaren alashoras a D. Benet varios altres caballers, los quals tenint coneixement del motiu que ocasionaba la tal erecció, no vacilaren tampoch en desferse de sos interessos y contribuir á una obra tan santa.

Deu, emperó, que es rich y pródich en concedir gracias, sens dupte per la intercessió de Maria Sma., volgué donar una proba manifesta de lo molt que li agradaba aquella empresa, fent un dels majors miracles. En lo mateix punt ó lloch ahent debia edificarse la Capella se trobá tota la pedra necessaria, ja tallada y arreglada á punt de obrarla.

En efecte, se posaren desde luego á edificar lo santuari, y poch temps despues ja era un Temple que causaba admiració per la armonia que regnaba en sa estructura, per la bellesa artística, y per la profunda y religiosa emoció que causaba en tots los cors la entrada á aquella Capella.”⁷

7. Reproduïm el text de l'obra anònima impresa a Vic el 1876 que porta per títol *Relació històrica de la capella eligida en honor de Maria Santíssima baix lo títol de Coll de Osor*.

Tampoc en aquesta ocasió la imaginació no s'acosta ni de bon tros a la realitat. De fet, el domini dels Cabrera en aquesta zona és molt posterior als segles X i XI. Es tracta d'un topònim de caràcter orogràfic, el terme *coll* no es refereix a la part del cos humà sinó al pas entre muntanyes; la muntanya se situa entre Sant Benet i Sant Gregori, i s'hi localitza el pas històric entre les valls d'Osor i de la riera d'Osor i les de Susqueda i el Ter; per tant, prové del llatí *collis* 'turó baix', que amb els segles va prendre el sentit de 'pas elevat entre muntanyes', en aquest cas entre les de Sant Benet i Sant Gregori.

Encara en els límits entre els termes municipals d'Osor i Sant Hilari Sacalm, s'hi alça el punt més elevat de les Guillerries, anomenat històricament Sant Miquel de Solterra i popularment "de les Formigues". Per quina raó? Doncs arran d'una història que relaciona l'insecte amb el sant.

"Sembla ser que, antigament, les formigues eren les absolutes mestresses de l'ermita de Sant Miquel, en la qual hi tenien níus subterranis i allà els seus magatzems i rebost. Entraven i sortien quan els donava el gust i la gana i en llurs passeigs constants per l'ermita, alguna vegada els va succeir d'enfilar-se irreverentment a l'altar i des d'allà a la cama nua de l'àngel sant que en actitud pacífica tenia en repòs la seva serpentina espasa, amb la punta baixa i fixada a terra.

Va succeir un dia que una formiga, la més agosarada, va pessigar la cama del sant, de la qual, com si fos d'humana carn, en va brollar una gota de sang, i aleshores el sant, cobrant vida i brandejant per l'aire la seva lluent espasa, va obrir els llavis i amb veu asseverativa va condemnar les formigues per aquell desacatament a morir, totes aquelles que fossin a l'ermita i totes aquelles que hi entressin pels segles dels segles.

Des d'aquell dia, va quedar la gota de sang a la cama del sant i aquest, amb el braç estirat i l'espasa alçada en actitud amenaçadora, mentre que apareixien mortes les formigues del santuari, morint instantàniament des d'aquella hora en endavant, totes les que hi gosessin entrar. Així fou com l'ermita va prendre el nom de Sant Miquel, el de les formigues, que no va perdre mai més."

L'explicació autèntica del nom, en aquest cas, sí que es relaciona amb la popular, ja que de fet prové del nom de l'insecte i és que a la tardor, a Sant Miquel, certament s'hi poden veure moltes formigues alades mortes. Però, malgrat que desconec la raó del fenomen, de segur que no es tracta de la venjança d'un sant; tanmateix, fou a partir d'aquesta peculiaritat que en sorgí el nom, que ha esdevingut tan popular.

I no lluny de Sant Miquel de Solterra o de les Formigues, en terme de Sant Hilari Sacalm, a la parròquia de Santa Maria de Mansolí, entre la font Picant i el mas El Borrell de Monsolí, hi podem trobar un camí que es coneixia com el *camí de les Esposes* o dels Enamorats. També aquest nom tan peculiar prové d'una bella història que diu que en aquesta zona s'hi localitzava una curiosa penya que posseïa la virtut que tots aquells que s'hi asseien s'enamoraven abans de passar tres mesos i es casaven abans d'un any. Evidentment, aquest romàntic relat tampoc té res de cert i el nom no es relaciona amb *esposa* sinònim de 'muller' sinó que prové de *posa* que és un derivat postverbal de *posar* en el sentit de 'lloc de repòs,

d'aturada', un plural iniciat per la forma *el camí de ses Poses*, amb l'article salat arcaic que s'aglutinà amb el substantiu.

No massa lluny d'Osor, vers el Collsacabra, presidint la vall d'Hostoles d'una banda i la de Susqueda i Sant Martí Sacalm de l'altra, podem trobar-hi el Far, una impressionant falla amb un santuari amb el mateix nom. La forma, la impressió que produeix i la situació de la muntanya també va implicar una història que la relacionaria amb un far:

"En Ramonic, el vell mariner de Lloret de Mar, prou s'escarransava per a fer entendre al jovent que els temps amenaçava tempesta i qu'era una temeritat ferse a la mar. Una lleu faixa grisa que s'ovirava en el bell confi, ahont s'enllacen amorosament l'aigua i el cel, era una senyal que en Ramonic considerava infalible. Però a despit de les advertències, el jove atrevit i sens temença, aparellà les barques i es llençà mar endins.

Una de les embarcacions, en quina popa's llegia en lletres rojes Esperança, duia per patró l'Anguila, un dels mariners més braus i més entesos de la xamosa vila de la Costa de Llevant. L'acompanyaven dos joves sapàts y treballadors: en Quelic i en Nago.

- Potser tinga raó en Ramonic -digué'n Nago
- Veurem, veurem; per ara'l temps s'aguanta.
- Déu fassi que s'aguanti fins a la posta de Sol!
- Afluixa les cordes, Quelic.
- Sembla qu'es gira mitjorn.
- Vira, vira!
- Rellamp, quina nuvolada!
- No tardarem a ballar de ferm.
- Ja tenia raó en Ramonic!

Se feu nit. L'aigua queia del cel talment la regalessin. Regnà una ventolera espantosa. La mar se commovia furiosament. La barca de l'Anguila era fortament batsegada i anava d'aquí a n'allà, joguina de les aigües mogudes. Els braus mariners tingueren de llevar draps. Arribà un instant en que la situació fou veritablement desesperada. La fosca la feia més terrible. Els mariners anaven esmaperduts. Els tres valents, devots de la Verge, s'agenollaren i resaren fervorosament una pregària.

En Quelic recordà de sopte que en les vesprades fosques i tempestuoses, se distingia terra endins, en lo alt de la montanya del Far, qu'es troba entre Amer, Susqueda i les Planes, una llum vivíssima que il·luminava la ruta amb la claror d'un far, permetent los arribar a port segur. I tot dirigent l'esguart a terra ferma, digué:

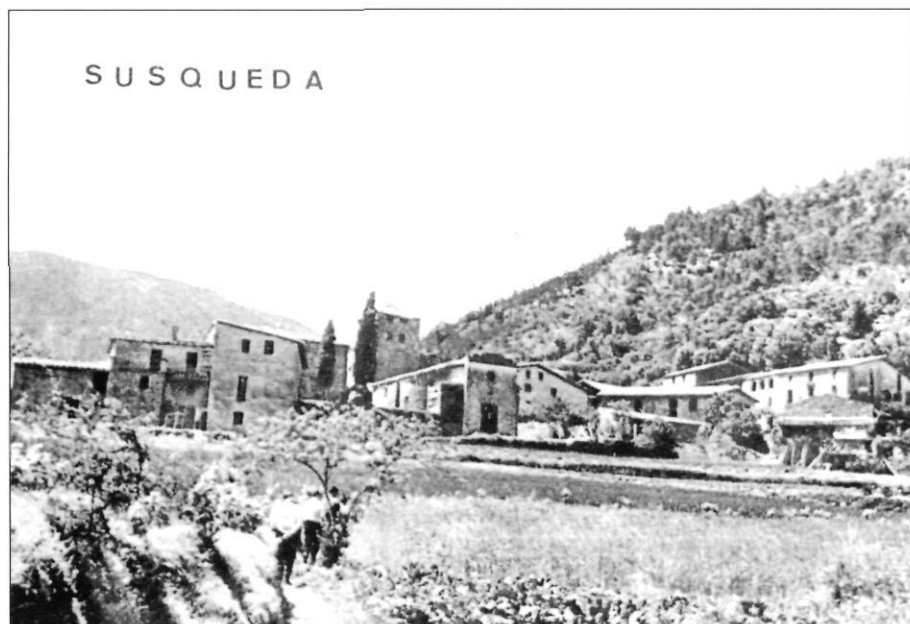
- Cerque la llum del Far, que ens servirà de guia.

Però amb greu sorpresa no vegeren en lloc la desitjada llum. A les hores l'Anguila descobrint la testa i amb la mirada fita al cel exclamà.

- ¡Jo prometo Verge Santa, si feu brillar, salvadora, la llum del Far, anar a esbrinar la causa del misteriós replandor!

A dalt del Far aparegué al ensemps una claror molt viva. I els pobres mariners pogueren varar a una petita cala, ont varen romandre tota la nit.

Cercant, cercant pels singles del Far, l'Anguila i els seus companys trobaren una petita cova, i a dins de la cova una imatge de la Verge. I sapigueren la causa de aquella llum que fou sa salvació.

Antiga imatge del poble de Susqueda avui cobert per les aigües del pantà

El poble d'Osor

Fortament reconeguts, malgrat els pocs mitjans de que disposaven, aixecaren dalt el Far una capelleta i en son altar hi col·locaren l'imatge trobada.

Avui la capella ja no existeix, i ni viuen l'Àngula i els seus companys que tan veneraren la Santa imatge. Però en lloc de capella s'alça un bell Santuari, ont acudeixen a centenars els devots de la Verge del Far a pregar-li quelcom o a remerciar-li una gràcia.”⁸

Com en els altres casos, aquí l'explicació científica del nom és diferent de la popular, ja que malgrat que *Far* provingui del grecollatí *pharos* ‘far, farola, fanal’ en toponímia interior es refereix a un indret elevat, des d'on es divisa una àmplia extensió de terra, sinònim de ‘talaia’.

I parlant de talaies, de llocs de gran visualització espacial, encara existeix una nova llegenda toponímica que es refereix al nom d'un altre poble veí a Osor, Anglès, que segons l'imaginari popular, va ser posat per l'emperador Carlemany en el segle VIII quan en plena guerra contra els sarraïns va pujar fins a dalt del puig de Frou o d'Afrau per inspeccionar el territori. En arribar-hi i mirar cap a les valls de confluència entre la riera d'Osor i el Ter, quedà tan meravellat de la seva bellesa que exclamà: “Quina vall tan bonica, sembla la Vall dels Àngels”; amb el temps, per un fenomen de metàtesi –alteració de la posició de les lletres d'un mot–, aparegué el nom d'Anglès com a provinent de ‘àngels’. Tanmateix, a l'any 778 com a molt que passessin per aquestes terres una part de l'exèrcit carolingi i, realment, el nom de la població s'originà en un antic *vallis de Ecclesiis* que tenia el sentit de la vall de les Esglésies en referència a l'existència de fins a quatre temples a la zona i d'aquí s'evoluciona a vall d'Anglès.

També en els límits municipals entre Osor i Anglès, al sud de Santa Bàrbara, trobem un indret que s'anomena el *pla o camp de Llancers*, un topònim que per al poble, evidentment, té connotacions bèl·liques partint de l'arma, espasa o llança o el soldat qui l'usa, el llancer. En aquest lloc, l'imaginari popular hi ha situat un enfrontament bèl·lic entre carlins i miquelets en què les llances i les espases eren l'element més important. Tanmateix, això és, novament, pura i simple imaginació, car en realitat aquest mot no prové de *llança* sinó de *llançar* en el sentit de ‘deixar baixar el bestiar muntanya avall, cap a les pastures, al matí, o cap al corral al vespre’; de fet, antigament així s'anomenava un mas proper, la Casina, és a dir, es tractava d'un mas on segur que hi tenien bestiar que deixaven anar a pasturar al llancer i, d'altra banda, el terme es documenta com a mínim a les primeres dècades del s. XVIII, força abans de les guerres carlines.

8. Text literal provinent de l'obra *Rondalles* de Joan Gomis Llambias.

Històries que expliquen una forma i que donen nom a l'indret

En altres casos, la història s'origina en el fet de localitzar-se un indret amb alguna particularitat digna de ressenya: la forma d'una pedra, unes marques en una penya, un saltant d'aigua, una balma (bauma) o cova, etc. Quan es dona aquesta circumstància, sovint aquell indret rep un nom d'origen misteriós, vinculat a una història amb goges, bruixes, follets, sants o dimonis. El més curiós consisteix en el fet que, a voltes, aquests noms assoleixen el caràcter d'oficials, és a dir, que amb el temps es coneix amb el nom fruit de la història tradicional i no pas amb el que devia haver tingut en realitat.

A Arbúcies, prop del mas Can Blanc, en una riera que passa per allà, hi ha un indret que s'anomena el *Saltant de la Dona d'Aigua* i la història que explica aquest nom és la següent:

Temps era temps que l'hereu de can Blanc, a Arbúcies, feria un cop de cap a l'ombra d'una alzina i es despertà en sentir una bonica veu que deia:

Si l'aigua és plata, la mia amor / La mia amor, menina, / La mia amor, / No pas mon cor menina, / No pas mon cor, / Que tot és or. / Si l'aire és gebre, la mia amor, / La mia amor, menina, / La mia amor / No pas mon cor, / Que tot és fosc.

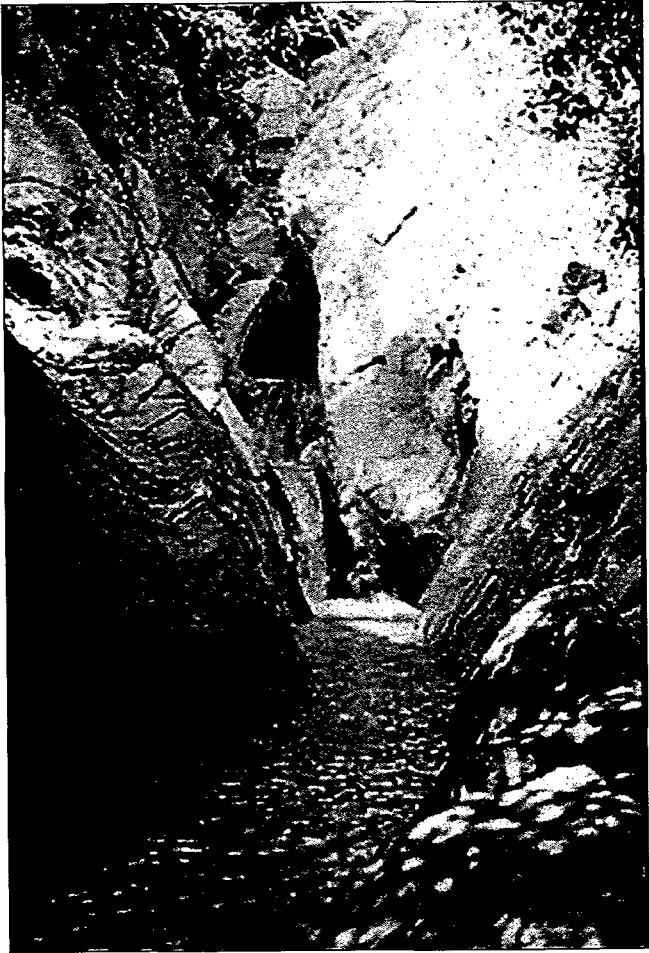
Meravellat, va apropar-se al gorg d'on provenia la veu i va veure una noia que es trobava a prop de l'aigua. S'hi va atansar i en va quedar encisat, fins al punt que li va proposar matrimoni. La jove s'hi avingué, però amb la condició que mai li demanés el nom, ni la procedència i que no l'anomenés dona d'aigua, perquè sinó succeiria una desgràcia. A canvi, ella duria felicitat i prosperitat al mas i a la família.

Així va ser, durant anys varen ser molt feliços, van tenir dos fills, nen i nena, i les collites, any rere any, eren cada vegada més abundoses. Però un mal dia, enmig d'una discussió, la ira va poder més que la prudència i ell li va dir les paraules fatals: la va anomenar dona d'aigua. La dona va sortir corrent fins arribar al Gorg Negre dins el qual es va llençar i va desaparèixer. Des d'aquell dia el mas va anar de mal en pitjor. Però succeïa una cosa estranya: cada matí la casa apareixia neta i els nens vestits i pentinats. Els nens li van explicar al pare que la mare venia cada dia abans de fer-se clar i se n'anava quan encara ningú s'havia llevat. Un matí, l'home va trobar entre els cabells de la nena dues perles: eren les llàgrimes de la dona de l'aigua. Des de llavors i durant molt temps cada matí van aparèixer dues perles. I així va ser com la casa va recobrar la seva riquesa, però no pas a la dona d'aigua.

D'aleshores ençà, el lloc on el jove trobà la misteriosa donzella s'anomena el 'saltant de la dona d'aigua' ja que hom diu que es va transformar en la cabellera del salt i que és possible veure-la certes nits."

Evidentment, és molt clar que el fet de localitzar un salt d'aigua espectacular engorjat enmig del roquissar i just sobre un gorg anomenat Negre –terme que prové del color que pren el fons a causa de la seva fondària, no tampoc de cap misteri– va despertar la imaginació per crear una història que li donés nom.

També una cinglera del Far rebia el nom de *Salt de la Dona*, segons la llegenda perquè una dona volia matar el seu marit i fou aquest qui la féu caure a ella apartant-

El salt de la Dona d'Aigua a Arbúcies

se quan l'havia d'apretar. Evidentment, no hi ha cap tipus de violència a l'origen del nom sinó un cingle que sembla presentar la forma d'un cos femení.⁹

També en els límits municipals entre Osor, la Cellera de Ter i Anglès, a tocar de la riera d'Osor, hi ha dues pedres que s'anomenen la *petja de Sant Martí* i la *cadira del Diable*; evidentment, dos noms que també tenen una història que els justifica.

"Servint de fita divisòria entre'ls termes d'Osor i de La Sellera, corre per una uibèrrima vall la Riera d'Osor. Les aigües clares i transparents, s'escorren en pendent suau sobre un llit de pedruscall, fent mil tortes capritxoses fins trobar el Ter. En una caova propera al curs del rierol, vivia en l'antigor, segons el dir de la gent, el pietós San Martí, desfent sa apacible existència en l'oració i les bones obres de les que'n deien molt i bé als pobres jornalers d'aquelles encontrades.

L'home just, era respectat i volgut per tots quants el coneixien. Qui més qui menys havia rebut d'ell, auxili material o moral. Ell subvenia en la mida dels seus possibles a les necessitats del pròxim. Tot això el feia gaudir d'una influència paternal que utilitzava per a enfortir i enfondir les arrels del sentiment religiós entre aquella gent bona i senzilla. D'aquí que les costums i les maneres dels pagesos d'aquelles rodalies eren en aquell temps exemplars, cosa la qual disgustava de debó al murri d'en Llucifer qui veia disminuir de dia en dia el contingent d'ànimes que procedint d'aquells entorns s'inscrivien en els registres d'entrada de l'infern.

Amuixat de mala manera, se presentà'l diable un dia, disfressat d'hisendat, pels termes d'Osor i de La Sellera. Escampant l'or i prodigant concells, intentà despertar en el cor dels pagesos l'odi envers S. Martí. Però els seus esforços resultaren en va. Començà deprés a renegar contra Déu i els Sants, conseguint que tothom se'l guaités amb certa recança.

Veient fracassats els seus manetjos, decidí entendre-se-les directament amb Sant Martí i amb aquest propòsit topà amb ell un dia, entaulant una animada conversa.

Observà el Sant que cada cop que intercalava en la conversa el sant nom de Déu aquell senyorot tot sotregava. Això li donà entenent de que se les havia amb el dimoni.

Llucifer oferí al bon home riqueses i honors si se comprometia a allunyar-se per una temporada d'equelles encontrades. Martí respongué que ell vivia content amb sa pobresa que no li impedia estimar a Déu y al pròxim. Després d'apurar tots els medis, pensà el diable que potser el joc lograria interessar S. Martí. I li digué:

— Ja que no acceptes els meus oferiments, t'invito a jugar una partida que decidirà qui dels dos ha de fugir a corre cuita d'aquests llocs. El qui la guanyi podrà quedar-se tranquil·lament... Acceptes?

S. Martí medità un xic i a la fi digué:

— Aceptat. Veiam en que consistirà l'aposta.

— Sencillament. Ens trobem a la vora de la Riera d'Osor. El que salti més enllà a l'altra banda, guanyarà l'aposta. Pots comensar tu si vols.

S. Martí, implorant l'auxili celestial, pegà embranzida i saltà. Anà a acaure cinc metres més enllà de la vora del rierol. I en el lloc en que posà peu, damunt la roca hi quedà grabada profundament la seva petja.

9. D'aquesta història també n'existeix una altra versió, titulada *Llegenda del Roc de la Mala Dona* que podeu trobar en l'obra de Ricard SERRA, *Comarques i subcomarques de Catalunya*. Vol. 6.5 *La Selva* (Mollerussa, 1997), p. 270.

El diable esclatà en ferma rialla. Ell arribaria molt més lluny. S. Martí entretant resava. Sense donar-se impuls saltà'l diable. Però cosa estranya, al ésser entre cel i terra damunt mateix de les aigües, una punxada terrible de mal de ventre cargolà'l seu cos que perdé l'impuls caient al mig del rierol sobre una pedra que sobrexia de les aigües i en la qual hi quedà marcat el seient de l'avergonyit jugador.

Sense despedir-se sisquera de S. Martí, desaparegué com per encant el senyorot hisendat. En Sant entre tant donava mercès a Déu per la seva protecció.

Encara existeixen entre La Sella i Osor en la riera la petja de S. Martí i el seient del diable."

Tot i que la història no és real, aquests dos noms tenen una particularitat, i és que els dos llocs només es coneixen amb el nom del relat, és a dir, que no en tenen cap altre i, la Petja de Sant Martí, fins i tot es pot trobar en documents oficials que marquen els límits entre els municipis d'Osor, Anglès i la Cellera de Ter.¹⁰

I encara, a Sant Hilari Sacalm, prop de la carretera que uneix la capital de les Guilleries amb la capital de la Selva, Santa Coloma de Farners, trobem un indret amb un nom també relacionat amb el dimoni: la *Petjada del Dimoni*.

"El relat conta que a Sant Miquel de Solterra hi havia un diable i sant Antoni Abat que, de tant en tant, jugaven a cartes damunt d'una pedra. El sant, a cada jugada feia 31 mentre que el dimoni només en feia 30. Fins que el diable, cansat de perdre, va llançar una carta amb tanta fúria que va esberlar la roca, al mateix temps que donava un bot i la seva petja hi quedà marcada. Des d'aleshores, aquell lloc s'anomena la Petjada del Dimoni."

Òbviament, ni el dimoni ni sant Antoni són jugadors de cartes i l'únic que hi ha són unes marques peculiars a la pedra fruit de l'erosió o de la seva composició, res d'extraordinari ni de sobrenatural.

I també relacionat amb els dimonis, a Amer, vora Sant Climent, en un turó anomenat puig de Lia, hi ha una cova que s'ha anomenat la *cova dels Diables* perquè, segons diuen, al seu interior hi ha una porta que amaga un gran tresor però que és un camí directe a l'infern, cosa per la qual ningú s'atreveix a anar a cercar l'or i la plata que hi ha al seu interior.

En aquest cas, el nom s'origina en les notables dimensions de la cova enmig d'un turó que provocaven una foscor que desvetllava i amoïnava a qui s'ho mirava.

A tall de conclusió

De segur que, a part d'aquests relats, n'han existit molts altres que s'han perdut en el devenir del temps. El més curiós, però, és que en ocasions es manté el topònim malgrat que se'n perdi la història que l'originà. D'aquesta manera, a Osor, l'espai geogràfic que jo conec millor, hi he localitzat un seguit de noms de lloc que és possible que en un primer moment sorgissin a partir d'un relat amb les característiques dels que hem anat veient, per exemple l'Era de les Bruixes, el

10. S'expliquen històries molt similars en referència a Sils, situada a l'Estany, i a Riudellots de la Selva amb els mateixos protagonistes. Aquest relat s'ha pres literalment del volum de Joan Gomis i Llabias *Rondalles*.

pont de les Bruixes, l'oliver de Sant Pere, la riera del Diable, la roca de la Fe o la gorga del Diable. El fet que s'hagin perdut els possibles relats és lamentable i per aquesta raó crec que s'haurien d'anar recollint i donar-los a conèixer, perquè de segur que a qualsevol poble de les nostres comarques existeixen noms de lloc que s'intenten explicar a partir de llegendes; i si no, penseu en els ponts que s'anomenen del Dimoni o bé en els relats de noms de pobles amb històries ben particulars com ara Parlavà, a l'Empordà, o Llagostera, al Gironès.

La veritat és que aquest àmbit de la cultura popular i tradicional és apassionant i, malgrat que les raons etimològiques que es donen sobre l'origen dels noms de lloc són imaginàries i fictícies, com assenyala la coneguda expressió italiana: "Se non è vero è ben trovato".

Bibliografia

- ALCOVER, Antoni M., i Francesc de B MOLL. *Diccionari català-valencià-balear*. Palma de Mallorca: Ed. Moll, 1988.
- AMIGÓ I ANGLÈS, Ramon. *Introducció a la recerca en toponímia i antroponímia*. Barcelona: Publ. de l'Ab. de Montserrat. 1999.
- ARNAU I GUEROLA, Maruja. "Osor, llegenda i tipisme", *Revista de Girona*, 52 (1970)
- BALAGUER, Víctor. *Al pie de la encina*. Edició facsímil. Arbúcies: Ajuntament d'Arbúcies, 1993.
- BRUGUERA, F. i N. RAMIÓ. *Osor*. Girona: Diputació de Girona / Caixa de Girona (Quaderns de la Revista de Girona), 1997.
- DALMAU I CASANOVAS, Jaume. *Notes per a un estudi sobre els noms de lloc a Girona*. Cassà de la Selva: Colla Excursionista Cassanenca, 1969.
- COLLELLDEMONT, Pep. *Vic i rodalies*, "El Punt. Les guies núm. 23". Girona: 1994.
- COROMINES, Joan. *Onomasticon Cataloniae*. Barcelona: Curial, 1989-1997.
- FIGAREDA, Pere. *Llegendes de la vall d'Anglès*. Anglès: Ajuntament d'Anglès, 2001.
- GOMIS LLAMBIAS, Joan. *Rondalles*. Girona: Publicacions Gerunda, 1922.
- GRAU, Dolors. *Girona pas a pas. Diari de Girona*. Girona: 1987.
- RAMS, E. i J. TARRÉS. *Les Guillerries*. Girona: Diputació de Girona / Caixa de Girona (Quaderns de la Revista de Girona), 2001.
- Relació històrica de la capella eligida en honor de Maria Santíssima baix lo títol de Coll de Osor*. Vic: Imp. de la Viuda i Fill de J. Valls, 1876.
- TERRADO PABLO, Javier. *Metodología de la investigación en toponimia*. Zaragoza: Generalitat de Catalunya, 1999.
- VILARÓ I PONT, Joan. *Resenya històrica del Santuari de Nostra Senyora del Coll*. Vic: Estampa de Ramon Anglada i Pujals, 1896.

Pàgines web

www.xtec.es/serveis/crp/llegend *Llegendes de la Selva* (01-09-2004)

<http://es.geocities.com/mitologiccs/llegendes> *Mites i llegendes de les Guillerries* (01-09-2004)

